

Aleix Clapés i les pintures murals del «Pis Gache» a la Casa Milà.

Una gran puerta se ha abierto de par en par ante nosotros, y la vista se extasía en un maravilloso concierto de colores.

Per Carlos Alejandro **LUPERCIO**

Alberto I. Gache (Mercedes, Buenos Aires, 1854 - Montevideo, 1933), cònsol de la República Argentina a Barcelona, va residir al primer pis de la Casa Milà a partir de 1911.

1

Malgrat l'interès que revesteix el conjunt decoratiu del «Pis Gache», així com el que desperten les col·leccions artístiques del diplomàtic, i per descomptat, la seva aclaparadora influència en la vida cultural, social i comercial del seu temps, el present article se centra en el treball de pintura mural realitzat per Aleix Clapés per al fastuós saló de l'habitatge gaudinià del cònsol.

Una obra plàstica fascinant que, sens dubte, és una fita en la història de la decoració pictòrica de l'època.

I El consolat d'Argentina a Barcelona



Il·lustració extreta de les pàgines de Mercurio: Revista Comercial Iberoamericana, on es pot apreciar el retrat d'Alberto I. Gache al costat de la Casa Milà; en aquells temps, seu del Consolat General de la República Argentina. Barcelona, març de 1912.

L'octubre de 1924, Alberto I. Gache, Cònsol General de la República Argentina a Espanya, embriagat de nostàlgia, escrivia:

«Habitaba yo entonces la casa más llamativa y rara de Barcelona, (...) situada en el Paseo de Gracia, esquina a la calle de Provenza, de la cual se contaban cosas estupendas. (...)

Aquel ciclópeo caserón de gran ventanaje, aquellos balcones salientes y desconcertantes y especialmente aquellas columnas gruesas y torcidas que parecen derrumbarse, (...) me seducía, me atraía, como todo aquello que sale de la vulgaridad.»¹

Efectivament, cap als anys deu del segle XX, el cònsol Gache i la seva família van ser inquilins del primer segona de l'escala del Passeig de Gràcia de la Casa Milà.

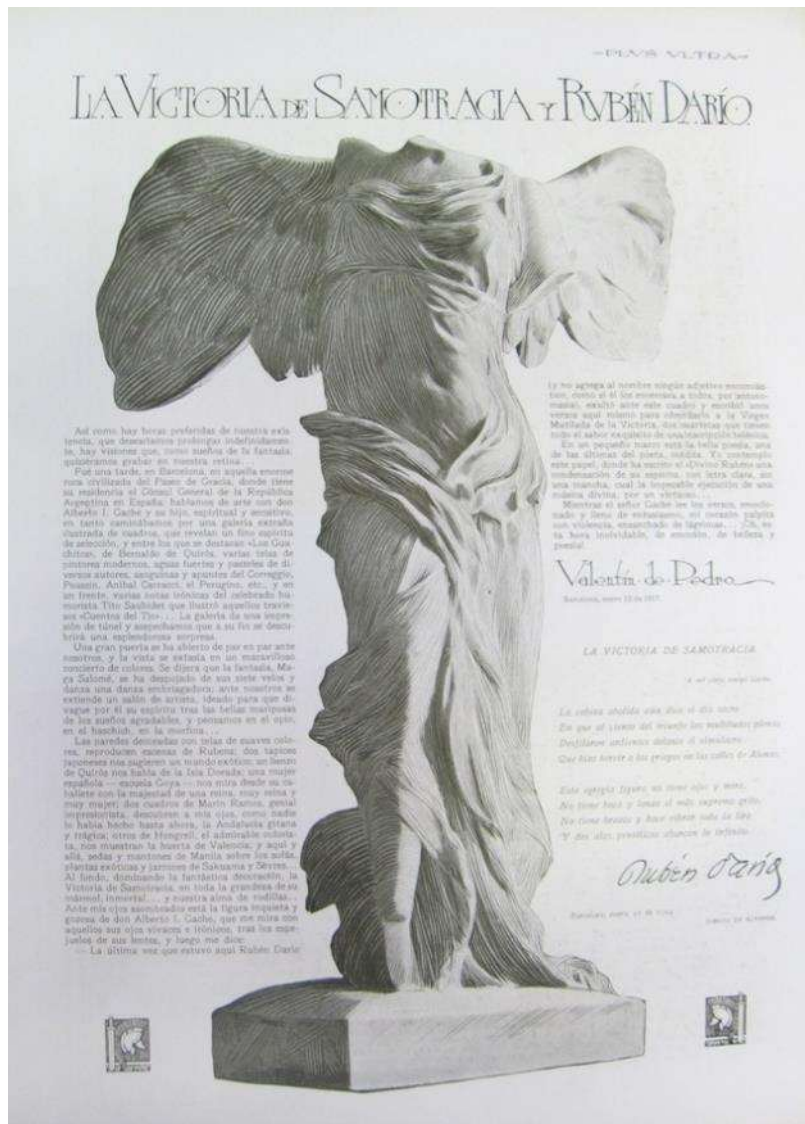


*Casa Milà. Façana corresponent al vestíbul del Passeig de Gràcia.
Al balcó del primer pis es pot observar el pal de la bandera i l'escut
de la República Argentina, emblemes de la delegació consular.
Lucien Roisin. Targeta postal, c. 1914.*

¹ Gache, Alberto I.; *Corazones i cerebros*; Juan de Gasso, editor. Barcelona, sense data, pp. 247-248.

El periodista Valentín de Pedro (Tucumán, 1896 – Buenos Aires, 1966) descriu amb delectança l'ambientació de l'habitatge dels Gache:

«Hablamos de arte con don Alberto I. Gache y su hijo, espiritual y sensitivo, en tanto caminábamos por una galería extraña, ilustrada de cuadros, que revelan un fino espíritu de selección (...). La galería da una impresión de túnel y sospechamos que a su fin se descubrirá una esplendorosa sorpresa.»²



*Pàgina de la revista
de Buenos Aires Plus
Ultra amb l'article
“La Victoria de
Samotracia y Rubén
Darío”, signat per
Valentín de Pedro,
març de 1917.*

² **Pedro, Valentín de;** “La Victoria de Samotracia y Rubén Darío”, *Plus Ultra*, núm. 11; Buenos Aires, març de 1917. p. 19.

Deixem que sigui el mateix cònsol qui ens expliqui la meravella que el cronista citat intuïa. Transcrivim amb aquest fi la memòria de Gache quan va ser visitat a La Pedrera per Rubén Darío justament ara fa un segle, el 1914.

«Entró Rubén en el salón, aquella tarde memorable, (...) se detuvo a contemplarlo, en ese momento en que aparecía caprichosamente iluminado de tal manera que las telas de tonos variados, los mantones de Manila, así como las pinturas de los muros decorados por Clapé (sic) i otros celebrados artistas –reproducciones de Rubens en su mayor parte–, se destacaban brillantemente con todos sus colores, con todos sus detalles. Neptuno surgiendo del seno de las aguas para destruir las naves de Ulises era una de las telas que más conmovió el espíritu del poeta.

La Victoria de Samotracia, tan admirablemente reproducida en mármol de Carrara por mi inolvidable amigo el notable escultor José Cardona, prematuramente arrebatado a la vida y al Arte, erguía en el fondo sobre su plinto, un tanto oculta entre las plantas, las flores de los rododendros y las telas que decoraban aquella parte del salón, creación de los dos hombres geniales, Gaudí y Clapé (sic).»³

Del pas de Darío per la Casa Milà en queda un record indeleble, el poema *La Victoria de Samotracia*, inspirat en l'escultura que presidia el saló de la residència.⁴

³ Gache, Alberto I.; *Corazones y cerebros*; Juan de Gasso, editor. Barcelona, sense data, pp. 248-249.

⁴ Darío, Rubén; *Antología poética*; Ediciones Orbis, S.A. Barcelona, 1982, pp. 184-185.

LA VICTORIA DE SAMOTRACIA

A mi viejo amigo (Alberto) Gache

La cabeza abolida aún dice el día sacro/ en que, al viento del triunfo, las multitudes llenas/ desfilaron ardientes delante el simulacro/ que hizo hervir a los griegos en las calles de Atenas.

Esta egregia figura no tiene ojos y mira/ no tiene boca y lanza el más supremo grito; / no tiene brazos y hace vibrar toda la lira/ y las alas pentélicas abarcan lo infinito.

(Barcelona, 21 de enero de 1914).

D'acord amb el testimoni de Gache, aquí transcrit, Darío el va visitar l'abril del 1914. Tot i així, Darío data el seu poema *La Victoria de Samotracia* el 21 de gener del mateix any, cosa que significa que Rubén Darío va visitar almenys dues vegades el pis gaudinià del seu amic Alberto Gache.



© 2014, Institut Amatller d'Art Hispànic. Foto Mas C-16384 (1917) - im. 04768015

Saló del Pis Gache en el qual destaquen la reproducció de la Niké de Samotràcia esculpida en marbre de Carrara per Josep Cardona (Barcelona, 1878 – Moià, 1922); el mural decoratiu que reproduceix el tapís El rapte d'Helena, executat per Aleix Clapés (Vilassar de Dalt, 1846 - Barcelona, 1920) i els mobles “estil Imperi Romà” de Muebles Miarnau y Cía.

Fot. ©Fundació Institut Amatller d'Art Hispànic. Arxiu Mas. 1914.



© 2014. Institut Amatller d'Art Hispànic. foto Mas C-9949 (1914) - im.04769002

7



L'ABANS I EL DESPRÉS

A dalt: fotografia del saló principal del pis Gache.

Fot. ©Fundació Institut Amatller d'Art Hispànic. Arxiu Mas. 1914.

A baix: estat actual del pis 1r-2a de la Casa Milà.

Avui en dia, l'espectacular decoració del Pis Gache ha desaparegut gairebé completament. Queden algunes afortunades excepcions: la distribució del saló, que es conserva intacta; les extraordinàries motllures d'arcs, finestres i portes; el sublim treball de guixeria dels sostres i l'original parquet. De la resta només queden les cròniques citades i una desena d'imatges fotogràfiques obtingudes per l'oportuna lent d'Adolf Mas, captades el 1914 i el 1917. Existeix també la imatge fotogràfica publicitària de l'empresa d'ebenisteria Muebles Miarnau, que va acollir l'encàrrec del cònsol per a la fabricació del mobiliari «estil Imperi Romà» del Pis Gache. Aquesta última publicada a la guia monumental i de negocis *Barcelona Artística e Industrial* corresponent a l'any 1914.⁵



Aspecte de la decoració del saló principal del Pis Gache.

⁵ “Muebles de Miarnau y Comp.^{aa}”, *Barcelona Artística e Industrial*, 1914.

Cal assenyalar que la troballa d'aquest anunci publicitari –mai abans citat–, va ser aportada a l'autor d'aquest article per Sílvia Vilarroya Oliver, conservadora de l'exposició permanent de La Pedrera.

Fot. publicada a Barcelona Artística e Industrial, 1914.

II Aleix Clapés, l'artífex de les pintures murals



*Aleix Clapés (1846-1920).
Autoretrat. Oli sobre tela, c. 1902.
(Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona)*

Sobre el creador dels murals, Aleix Clapés (1846-1920), sobra dir que representa ell mateix una altra llegenda: nascut a Sant Genís de Vilassar –l'actual Vilassar de Dalt– (Barcelona), de petit es va traslladar a Reus i des de la seva joventut, degut al seu talent innat, cobria els encàrrecs de pintura decorativa mural que demanava la burgesia emergent del Baix Camp.

Seria desencertat concebre Clapés com un pintor merament decoratiu. L'artista també va desenvolupar una carrera propositiva i revolucionària, en els orígens de la qual es troben influències del Naturalisme literari, El Greco, els tenebristes... Més encara, Clapés representa l'origen del Simbolisme, el Decadentisme i el Wagnerisme locals; la seva obra, d'un expressionisme punyent, és un

antecedent involuntari de l'Escola Expressionista. La crítica artística més avançada del seu temps: Pirozzini, Casellas, Rahola o Opisso – per citar els més destacats –, va ser lleial a Clapés i li va brindar les consideracions reservades als més grans. Paral·lelament, les veus i els diaris més conservadors de la Barcelona finisecular van atacar l'estètica ambigua i tèrbola de l'obra clapesiana.

Una vegada establert a Barcelona, a la dècada dels vuitanta del segle XIX, Clapés –amic proper de l'arquitecte Gaudí–, i amb qui tenia profundes afinitats estilístiques, va ser el pintor escollit per a la creació dels cicles de murals del Palau Güell, finalitzats cap al 1893.

Vint anys més tard, després de treballar assíduament el retrat i la pintura religiosa, amb marcada influència del pintor simbolista francès Eugène Carrière, i del naufragi de la seva aventura editorial – l'artista va ser director i propietari de la segona època de la revista *Hispania* (1903) –, Clapés conclouïa un nou i titànic encàrrec que el connectava amb els més remots orígens de la seva carrera: la direcció de la decoració pictòrica dels vestíbuls i patis de la Casa Milà, així com de les pintures decoratives de tots els seus habitatges.

III La decoració pictòrica

A. Cirici Pellicer obvia la dilatada carrera plàstica del nostre artista, resumida en els paràgrafs anteriors, quan en la seva obra pionera del *Modernisme Català* apunta que Clapés «fue fundamentalmente un pintor de muros, que encontró su modo de expresión en las composiciones abarrocadas de grandes masas irisadas y figuras de arrebatado movimiento». ⁶

Una consideració sens dubte parcial i tendenciosa, però que descriu amb veracitat el treball de Clapés als vestíbuls de La Pedrera i al pis del cònsol. Vegem-ho: tant als ingressos com a les residències principals de la Casa Milà, anomenada popularment La Pedrera, la decoració pictòrica consistia en la imitació de tapissos del Real Patrimonio. Mentre que als habitatges dels pisos superiors Clapés va realitzar decoracions més senzilles, consistents en garlandes i motius florals.

La fabulosa decoració del Pis Gache, que, d'acord amb el testimoni del diplomàtic, consistia en grans extensions de teles tensades sobre las parets del saló, reproduïen, com ja s'ha dit, tapissos que eren propietat de la Casa Real Española. Amb aquesta finalitat, el pintor va seleccionar les sèries *Els herois de la guerra de Troia* i *Aventures de Telèmac*, ambdues inspirades en passatges de *La Iliada* i *L'Odissea*, respectivament.

L'apropiació *noucentista* de repertoris formals grecoromans va influir Gaudí i Clapés, constructors de la proposta decorativa per a la Casa Milà. Clapés, però, tot i que exalta en la seva elecció els mites clàssics més recurrents, desborda la contenció i la sobrietat pretesa pels intel·lectuals civilistes barcelonesos, i inscriu la decoració del pis Gache en la tradició barroca de Rubens.

Justament, el creador dels cartons per a la sèrie de domassos *Els herois de la guerra de Troia* va ser el pintor francès Jean-Baptiste Deshayes (1729-1765), un pintor *rococó* l'obra del qual respon al decorativisme del divuit més excessiu. Mentre que els tapissos sobre *Telèmac* es van inspirar en els cartons de Michel-Ange Houasse

⁶ Cirici Pellicer, Alexandre; *El arte modernista catalán*; Aymá Editor. Barcelona, 1951, p. 321.

(1680-1730), i aquí cal aclarir que en l'època de Clapés es van atribuir erròniament a Rubens.⁷

Les fotografies en blanc i negre que es conserven ens donen solament una pàl·lida idea del que devia ser aquella impressionant decoració multicolor. En elles apareixen les imitacions d'*El rapte d'Helena* –un domàs horitzontal–, ubicat a l'emplaçament principal, a la paret que defineix el límit transversal del saló, així com els tapissos verticals: *El rapte de Briseida*, *La profetissa Cassandra* i *El sacerdot Crises reclamant la seva filla Criseida*. Tots ells procedents de la sèrie: *Els herois de la guerra de Troia*, unificats a la part superior amb un emblema: els escuts de França i de Navarra rematats amb una corona reial tancada.⁸

Val la pena citar una descripció d'*El rapte d'Helena*, per comprendre la magnificència de l'encàrrec:

«Figures, architecture, bateaux et vagues sont ici rendus avec le même bonheur du pinceau, unis dans la même allégresse rococo. L'aspect massif et imposant de l'architecture est heureusement compensé par l'oblique de la voile. (...) le chien qui aboie apporte une note de familiarité à cet épisode légendaire.»⁹

⁷ **P. Rubens (sic).** *Aventuras de Telémaco*. (Monasterio del Escorial), 1893-1954. Biblioteca Virtual del Patrimonio Bibliográfico. 1 negatiu fotogràfic de vidre. 24 x 30 cm.
http://bypb.mcu.es/es/consulta/busqueda_referencia.cmd?posicion=1&idValor=358827&forma=ficha&id=526 (Web consultada el 4 d'abril de 2014.)

⁸ **Artiñano, P.M. de (dir.),** *Los tapices de la casa del rey N.S.*, Madrid. Artes Gráficas Mateu, 1919, p. 147.

⁹ **Bancel, André;** *Jean-Baptiste Deshayes 1729-1765*; ARTHENA, París, 2008, p. 111.

«Figures, arquitectura, vaixells i onades, son aquí representats amb un mateix pinzell feliç, units en una idèntica alegria rococó. L'aspecte massiu i imponent de l'arquitectura és compensat per l'obliquïtat d'una vela. (...) El gos que lladra aporta una nota de familiaritat a aquest episodi llegendari.»



13

A dalt: Tapís de la manufactura de Beauvais El rapte d'Helena de la sèrie Els herois de la guerra de Troia, els cartons de la qual van ser realitzats per Jean-Baptiste Deshayes (1729-1765).

A baix: Fragment de la imitació del mateix tapís al Pis Gache.



Fig. P. 44a - L'Enlèvement de Briseïs - La colère d'Achille, notice P. 44, p. 115.



*Esq.: Tapís El sacrifici d'Ifigènia, també identificat com El rapte de Briseida. Jean-Baptiste Deshayes (1729-1765).
Dta.: Fragment de la imitació del mateix tapís al Pis Gache.*



Fig. P. 80a - Chryseïs, prêtre d'Apollon, vient demander sa fille Chryseïs à Agamemnon en lui apportant des présents, notice *P. 80, p. 133.



*Esq.: Tapís El sacerdot Crises reclamant la seva filla Criseida. Jean-Baptiste Deshayes (1729-1765).
Dta.: Fragment de la reproducció del mateix tapís al Pis Gache.*



Fig. P. 71a – Hécube consacre à Athéna un riche tissu, notice *P. 71, p. 129.



15

Esq.: Tapís La profetissa Cassandra. Jean-Baptiste Deshays (1729-1765).

Dta.: Fragment de la reproducció del mateix tapís al Pis Gache.

Entre les mateixes fotografies es pot veure el tapís *Telèmac i Mentor*, de la sèrie *Aventures de Telèmac*.

Molt probablement en una altra àrea del gran saló, de la qual no existeix cap fotografia, hi va haver representat l'altre tapís que completa la sèrie, anomenat *Naufragi de Telèmac*. Aquesta hipòtesi la considerem degut al testimoni de Gache, citat més amunt, que ens indica que Rubén Darío admirava especialment la tela *Neptú causa naufragi a la nau d'Ulisses*.



*Esq.: Tapís Telèmac i Mentor. Michel-Ange Houasse (1680-1730).
Dta.: Fragment de la reproducció del mateix tapís al Pis Gache.*

Per poder identificar els motius copiats per Clapés per aquest encàrrec, va ser de gran ajuda localitzar a l'Arxiu Clapés –en poder de descendents de l'artista–, les reproduccions en blanc i negre, en cartolina, d'alguns tapissos representats en la decoració que ens ocupa. Aquestes reproduccions en petit format van ser quadriculades a llapis pel pintor, per garantir la fidel amplificació a

l'oli. El seu estat de deteriorament no només manifesta el pas del temps, sinó també l'ús que van tenir com a eina bàsica de treball durant el cuidat procés de reproducció. La tècnica utilitzada en la pintura dels falsos tapissos es coneix com a diapràt, la mateixa que s'usa per matisar els escuts heràldics, és a dir, l'aplicació dels colors formant fullatges. Una tècnica que si bé ofereix impactants resultats, representa un exercici de gran disciplina i entrega.



17

*Cartolines utilitzades per Aleix Clapés per a la seva reproducció al Pis Gache.
Esq.: El sacrifici d'Ifigènia (també identificada com El rapte de Briseida).
Dta.: La profetissa Cassandra.*

Fot. J. Laurent y Cía., editada per Casa Lacoste. Sense data. Arxiu Clapés



Cartolina que reproduceix el tapís Naufragi de Telàmac, anomenat també Neptú causa naufragi a la nau d'Ulisses, utilitzada per Aleix Clapés per a la seva reproducció al Pis Gache. Fot. J. Laurent y Cía., editada per Casa Lacoste. Sense data. Arxiu Clapés

18



Estampa amb el tapís Neptú causa naufragi a la nau d'Ulisses apareguda al llibre Los dioses de Grecia i Roma de Victor Gebhardt. Barcelona, 1880.

Tan sols uns quants anys després de la realització dels murals de la Casa Milà, el desembre de 1920, Aleix Clapés moria. En aquell període, el pintor treballava en la decoració de l'escala del vestíbul del llavors acabat d'inaugurar Manicomi de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, ubicat a Sant Andreu, el mateix edifici que actualment és la seu administrativa del districte de Nou Barris, a l'extrem nord de la ciutat de Barcelona. Aquest últim encàrrec de Clapés tampoc es conserva.

Finalitzem aquest article amb la impressió del periodista Valentín de Pedro en obrir-se la porta del *hall* del pis del Cònsol General de la República Argentina a Espanya:

«Una gran puerta se ha abierto de par en par ante nosotros, y la vista se extasía en un maravilloso concierto de colores. Se dijera que la fantástica maga Salomé se ha despojado de sus siete velos y danza una danza embriagadora; ante nosotros se extiende un salón de artista, ideado para que divague por él su espíritu tras las bellas mariposas de los sueños agradables, y pensamos en el opio, en el haschich (sic), en la morfina...»¹⁰

19



*Raimundo de Madrazo, Retrato de Señora;
de la col·lecció del cònsol Gache.
Per darrere es pot observar un fragment del
treball de Clapés:
El sacrifici d'Ifigènia, i detall de la tècnica
del diàprat.
©Institut Amatller d'Art Hispànic. Arxiu
Mas. 1916.*

¹⁰ **Pedro, Valentín de;** “La Victoria de Samotracia i Rubén Darío”, *Plus Ultra*, núm. 11; Buenos Aires, març de 1917, p. 19.



Quatre retrats d'adolescent no identificada amb vestit del segle XVIII. Les quatre instantànies van ser captades al saló principal del Pis Gache. En una d'elles es pot veure un fragment de la imitació del tapís El rapte d'Helena.
©Fundació Institut Amatller d'Art Hispànic. Arxiu Mas. 1917.

Bibliografia

Artiñano, P.M. de (dir.); *Los tapices de la casa del rey N.S.*; Artes Gráficas Mateu, Madrid, 1919, p. 147.

Bancel, André; *Jean-Baptiste Desbays 1729-1765*; ARTHENA, París, 2008.

Darío, Rubén; *Antología poética*; Ediciones Orbis, S.A., Barcelona, 1982.

Gache, Alberto I.; *Corazones y cerebros*; Juan de Gasso, Editor, Barcelona, sense data.

“Los que mueren / Don Alberto I. Gache”; *La Vanguardia*; Barcelona, 5 de maig de 1933, p. 9.

Lupercio Cruz, Carlos Alejandro; *Aleix Clapés (1846-1920) y Manuel Sayrach (1886-1937) en los márgenes del modernismo*.

<http://tdx.cat/handle/10803/129415> (Tesi doctoral consultada *on line* el 6 de juny de 2014.)

“Muebles de Miarnau y Comp.^a”, anunci publicitari, *Barcelona Artística e Industrial*, 1914.

Pedro, Valentín de; “La Victoria de Samotracia i Rubén Darío”; *Plus Ultra*, núm. 11, Buenos Aires, març de 1917.

Consultada a la Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, el 7 de juny de 2014.

<http://www.cervantesvirtual.com/buscador/?q=plus+ultra+marzo+1917#posicion>

- “América en Barcelona, Cónsules i consulados”; *Mercurio: Revista Comercial Iberoamericana*, Barcelona, març de 1912, p.84.
Consultada a l’Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional de España, el 7 de juny de 2014.
<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0012226674&page=4&search=&lang=es>

- *Autorretrato de Aleix Clapés*. Museu Nacional d’Art de Catalunya. (Web consultada el 7 de juny de 2014.)
<http://www.museunacional.cat/es/colleccio/autorretrato/aleix-clapes/049711-000>

- Fotografia del saló del Pis Gache. “Muebles de Miarnau y Comp.^{aa}”, anunci publicitari, publicada a la revista *Barcelona Artística e Industrial*, 1914.

- Fotografia del tapís *Naufragi de Telèmac* a: Gebhardt, Víctor; *Los dioses de Grecia y Roma*; Editorial Espasa Calpe y compañía, Barcelona, 1880, 1881. 2 Vols.

- Fotografia del tapís *Telèmac y Mentor d’Aventures de Telèmac*. (Monasterio del Escorial), 1893-1954.
Biblioteca Virtual del Patrimoni Bibliogràfic.
<http://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=480226>
(Web consultada el 6 de juny de 2014.)

- Fotografia del tapís *El rapte d’Helena* de la manufactura de Beauvais. Jean-Baptiste Deshays (1729-1765).
<http://www.beaissant-lefevre.com/html/fiche.jsp?id=2995967&np=1&lmg=fr&npp=10000&ordre=1&aff=1&r=>
(Web consultada el 7 de juny de 2014.)

- Fotografies dels tapissos: *La profetissa Cassandra*, *El sacerdot Crises reclamant la seva filla Criseida* i *El rapte de Briseida (El sacrifici d'Ifigènia)* a: Bancel, André; Jean-Baptiste Deshays 1729-1765; ARTHENA, París, 2008. Darío, Rubén; *Antología poética*; Ediciones Orbis, S.A., Barcelona, 1982.

- Fotografies dels tapissos *El rapte de Briseida (El sacrifici d'Ifigènia)*, *Naufragi de Telèmac* i *La profetissa Cassandra*, originals de J. Laurent y Cía. Fotógrafa, Casa Lacoste. Sense data. Arxiu Clapés.

-Set fotografies obtingudes al Pis Gache: © Fundació Institut Amatller d'Art Hispànic. Arxiu Mas. Barcelona, 1914, 1916 i 1918.

Barcelona, 2014

© Tots els drets reservats